

Siyaset Kültürümüzde Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd

Hilal ÇİFTÇİ¹

Özet

Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerinde en hassas olduğu ilkelereydi. Bunun temelinde ahde vefânın öneminin ayet ve hadislerle vurgulanmış olması yatmakta idi. Osmanlı Devleti'nin Ahde vefâ hassasiyetinin altında yatan bir diğer sebep de töredeki söz namustur düsturu idi. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bu iki ilkeyi diğer devletler ile olan ilişkilerinde bir devlet geleneği haline getirmiş ve bunlardan taviz vermemiştir. Böylece dost düşman devletler katında sözüne sâdik olma güvenilirliğini kazanırken dostluğunu kazanmak isteyen devletlerde de ahde vefâ özelliğini aramıştır. Osmanlı Devleti sözün muhatabını ayırt etmemiştir. Yani Müslüman devletlere verdiği ahde ne kadar vefâli ise Hıristiyan devletlere karşı da ahdinde o derece vefâli idi. Osmanlı Devleti kendisi Nakz-i Ahde bulunmamaya azamî derecede ihtimam gösterirken muhatablarının Nakz-i Ahde bulunmalarını da savaş sebebi saymıştır. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca hassasiyetle uyguladığı Ahde Vefâ ilkesi bir taraftan siyaset kültürümüzün önemli düsturlarından biri haline gelirken diğer taraftan modern uluslararası diplomasi de *pacta sunt servanda* şeklinde yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Kültürü, Ahde Vefâ, Nakz-i Ahd, Diplomasi, *Pacta sunt servanda*

Ahde Vefâ and Nakz-i Ahd in our Political Culture

Abstract

Ahde Vefâ and Nakz-i Ahd were the principles to which the Ottoman State was the most sensitive at her relationships with other states. This sensitivity came from the Quranic Verses and Traditionals of Prophet Mohammed emphasizing the importance of Ahde Vefâ and Nakz-i Ahd. Another reason underlying the sensitivity of Ahde Vefâ of the Ottoman State was the principle "promise is honour" at her custom. As from her foundation, the Ottoman State didn't compromise on these two principals at her relationships with other states. In this way, while she was attaining reliability of faithfulness to her promise in the eyes of her friends and enemies, she looked for characteristic of Ahde Vefâ from the states asking for her friendship. The Ottoman State didn't differentiate addressee of her promise. How much faithful she was to her promise given to the Muslim states so much faithful she was to her promise given to the Christian States. While the Ottoman State was taking care of keeping her promise at maximum degree, she regarded dishonouring addressee's word as cause of war. On the one hand, as the principle of Ahde Vefâ practised by the Ottoman State sensitively throughout centuries was becoming one of the most important principles of our culture of politics on the other hand, it has taken its place in the style of *Pacta Sunt Servanda* in the contemporary international diplomacy.

Keywords: Culture of Politics, Ahde Vefâ, Nakz-i Ahd, Diplomacy, *Pacta Sunt Servanda*

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı-TÜRKİYE
E-posta: hilal.ciftci@yahoo.com.tr

Giriş

Ahde vefâ, verilen sözde durmak, yapılan anlaşmaya sadık kalmaktır. İnsanın en önemli hasletlerinden biri olan ahde vefâ, aynı zamanda toplum hayatında bireylerin birbirlerine karşı güven duygusu içerisinde olmalarının da teminatıdır. Birey ve toplum bazında bu denli önem teşkil eden ahde vefâ, uluslararası ilişkilerde de devletlerarası güven tesisinde son derece öneme sahiptir. Osmanlı Devleti verilen söz ve yapılan anlaşmaların gereği olan ahde vefâyı sadece kendi cemiyet hayatında değil diğer devletlerle olan ilişkilerinde de bir düstur olarak kabul etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti; hem yaptığı anlaşmalara sadık kalarak hem de muhatapı olan devletlerden aynı hassasiyeti göstermelerini isteyerek ahde vefâyı siyaset kültürümüzün temel ilkelerinden biri haline getirmiştir. Dahası yüzyıllar boyunca diğer devletlerle olan ilişkilerinde bu ilkeyi hassasiyetle uygulayarak Modern Devletlerarası Hukukun önemli ilkelerinden olan “Pacta Sunt Servanda”nın da temelini atmıştır.

Bu çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nin ahde vefâ ve nakz-i ahd kavramları konusundaki hassasiyetinin temelleri, daha sonra Osmanlı Devleti'nin ahde vefâ ve nakz-i ahdî diğer devletlerle olan diplomatik ilişkilerinde bir ilke olarak kabul etmesi ve bu ilkeyi pratiğe geçirmesi ve son olarak da Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinde hassasiyetle üzerinde durduğu ahde vefâ ve nakz-i ahd kavramlarının Modern Diplomasiye yansımaları üzerinde durulacaktır.

Osmanlı Devleti'nin Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd Kavramları Üzerindeki Hassasiyetinin Temelleri

Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan münasebetlerinde yapılan antlaşmalarda ahde vefâ çok önemli bir yer tutar. Bunun temelinde Kur'ân-ı Kerim'de² 161 ayetde³ ve çeşitli hadislerde ahde vefânın önemine işaret edilmesidir. Bu ayetlerin içeriklerine bakıldığında Kur'ân'da ahde vefânın sadece ahlâkî bir haslet olarak görülmediğini, verdiği sözü yerine getirmenin İslâm Hukukunda dînî bir yükümlülük telâkkî edildiği müşahade edilir. Nitekim İsrâ suresinin otuz dördüncü ayetinde meâlen “Ahdî yerine getirin. Ahdî bozanlar sorumludur” buyrulmaktadır.⁴ İşte Osmanlı Devleti'nin ahde vefâ konusundaki hassasiyetinin temelini bu telâkkî oluşturmaktadır. Yani Osmanlı Devleti ahde vefâyı dini bir emir olarak kabul etmiş ve diğer

² w.w.w.diyaret.gov.tr

³ Kur'an-ı Kerim'de geçen Ahde Vefâ ile ilgili ayetler: Bakara 27, 40, 63, 80, 83,93,100,124,177- Al-i İmran; 76, 77, 81, 183, 187- Nisa; 21- Maide; 1, 7, 12, 14, 70, 102 - Enfal; 72, 74, 75- Rad; 20, 25- Nahl; 91, 95- İsrâ; 34- Meryem; 78, 87- Mu'minun; 8, 9- Zuhruf; 49- Fetih; 10- Araf; 172- Mearic; 32, 33, 34,35- Tevbe ;111- Ahzab 23- En'am 152

⁴ Kur'an-ı Kerim, İsrâ/34

devletlerle olan ilişkilerine de bu şekilde yansıtmıştır. Kendisi ahdine sadık kalırken nakz-i ahd yapanları da sorumlu tutmuştur. Osmanlı Devleti'nin ayetler ve hadislerde özellikle vurgulanan ahde vefâyı çok önemsemesinin bir diğer nedeni de bunun mukabili olan nakz-i ahdin “mâ nâkaza kavmuni'l-ahde illâ sullita aleyhim aduvvuhum (Allah bir kavme, ancak ahdlarını bozduğu zaman düşmanlarını tasallut eder)⁵ hadisi mucibince mutlaka bir gün cezayı mucib olacağına inanılmasıdır. Bu cezayı hak etmemek için karşı taraf nakz-i ahdi gerektirecek bir eylemde bulunmadıkça kendisi de nakz-i ahdi gerektirecek hareketlerden azamî ölçüde kaçınmıştır. Avusturya ile yapılan 1739 Belgrad Antlaşmasından sonra iki devlet arasındaki sınırların belirlenmesi için tayin edilen heyette sınır mollası olarak görev yapan Ebû Sehl Nu'mân Efendi, Avusturya heyetinde yer alan ihtiyar bir generale verdiği cevapta buna işaret etmektedir; Avusturyalı General II. Viyana Kuşatmasından beri Osmanlı ile yapılan bütün seferlere katıldığını ancak bu seferde Osmanlı askerinde gördüğü cesareti daha önce hiçbir seferde görmediğini, Osmanlı'nın askerine bir cesaret ilacı içirdiğinden emin olduğunu ve bunun nasıl bir ilaç olduğunu sorar. Nu'mân Efendi cevap olarak o ilacın imân kuvveti olduğunu söyler. Ancak Avusturyalı General bu cevabı inandırıcı bulmaz ve Zanta Savaşında (1697) yenilenlerin imanları yok muydu? diye sorar. Nu'mân Efendi ise “onların da imanları vardı fakat o sene sizin taraftan nakz-i ahd vâki' olmamıştı; bu senelerde nakz-i ahd sizin taraftan vâki' olmağla imân kuvveti bizim askerlere daha ziyade geldi” cevabı ile Osmanlı Devleti'nin yenilgisini nakz-i ahde bulunmasına bağlamıştır. Hatta Osmanlı Devlet adamları düşmanın musallat olmasına sadece dış ilişkilerdeki nakz-i ahdin değil iç siyasetteki nakz-i ahdin de sebep olacağına inanmaktaydılar. Kur'an-ı Kerim'de: “Ve evfû bi'l-ahdi inne'l-ahde kâne mes'ûlâ (Bir de verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen sözde (n cayana) sorumluluk vardır.)⁶ ayetinde geçen ahdi sadece başka bir devletle yapılan antlaşmanın gereği olan ahde değil dâhildeki hükkâm-ı şer ve vülât-ı örf denilen devlet görevlilerinin ahdlarına da genellemişlerdir. Bunu; “subaşından padişaha varınca, her birinin görevlerinin gereği ahdları vardır; herkes görevinin gerektirdiği ahde vefâ göstermez ve kasden nakz-i ahd yaparsa düşmanlarının devlete musallat olmasına sebep olacağı” şeklinde açıklamışlardır.⁷ En alt seviyedeki devlet görevlisinden padişaha kadar her biri uhdesine aldığı görevin gereğini yerine getirmeyenler ise nakz-i ahde bulunmuş olurlar. Devlet görevlileri ahde vefâ göstermediklerinde devlet içten içe zayıflıyor bu da hâriçteki düşmanlarının ona musallat olmasına sebebiyet veriyor.

⁵ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, Tedbîrât-ı Pesendîde, Yayına Hazırlayan; Ali İbrahim Savaş, s.135, TTK, Ankara, 1999

⁶ Kur'an-ı Kerim, 17/34

⁷ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, a.g.e., s.134

Osmanlı Devleti ahde vefâyı sadece dini bir vecibe olarak değil aynı zamanda önceki Türk devletlerinden devr aldığı örfî bir gelenek olarak da görmekteydi. Söz namustur töresini diğer devletlerle ilişkilerinde ahde vefâ düsturu ile pratiğe geçirmiştir. İran Şahı Şah Tahmasb'a Şehzade Bâyezid hakkında gönderilen Nâme-i Hümayûnun⁸ “er olandan hilâf (yalan) gelmez er olanın sözü erdir vesselâm” cümlesiyle bitirilmesi de Osmanlı Devleti'nin ahde vefâyı bakışının bir başka yönünü oluşturmaktadır. Bazen bu ikisine de vurgu yapıldığı olmaktadır. Meselâ; İran Şahı Şah Tahmasb'a Şehzade Bâyezid'i teslim etmesi için gönderilen Nâme-i Hümayûnda: “nakz-i ahd âmme'-i enâma ayb ve ar alel-husûs hânedân-ı mürüvvet ve hânümân-ı fütüvvet erbâblarına halef-i va'ad ziyâde nâ-muvâffik ve nâmûs-ı dîn ve devlete gayr-i mutâbıkdır sıdk-ı va'ad haslet-i pesendîde ve nakz-i ahd sîret-i nekûhîdedir”⁹ ifadeleriyle Osmanlı sözünde durmamayı, anlaşmayı bozmayı bir ar, utanılacak bir durum olarak görüyor, din ve devlet namusuna aykırı buluyordu. Ahde vefâyı beğenilen bir özellik sayarken sözünde durmamayı kınanan bir davranış olarak niteliyordu. Böylece ahde vefâ ve nakz-i ahdin hem dini açıdan hem de örfî açıdan önemine vurgu yapılıyordu.

Devlet yönetiminin dayandığı esaslar ve hükümdarlık sanatının inceliklerini konu edinen siyasetnâmelerde de bir sultanın en büyük vasfı olarak ona tâbî olanların gözünde sözünün eri ve dürüst olması gösterilmektedir. Bunun da sultanın sözünün ardında durması, ahde vefâ göstermesiyle mümkün olacağına ve nakz-i ahdin iblis işi olduğuna vurgu yapılmaktadır.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahdi Diğer Devletlerle Diplomatik İlişkilerinde Bir İlke Olarak Kabul Etmesi ve Bu İlkeyi Pratiğe Geçirmesi

Osmanlı Devleti'nin Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahdi diğer devletlerle ilişkilerinde bir düstur olarak kabul etmesinin izlerini Cihan Devleti'nin daha ilk dönemlerinden itibaren görmekteyiz. Osmanoğullarının ettikleri yeminlere sâdik kaldıklarını gösteren en tipik örneklerden biri Osman Gazi'nin Ulubat Köprüsünü geçmeyeceklerine dair Ulubat Tekfuru'na verdiği yeminli sözdür. Osman Gazi zamanında edilen bu yeminin, bir buçuk asır sonra bile geçerli olduğunu Aşıkpaşazâde ve Neşrî tarihlerinden öğreniyoruz. “Andranos (Orhaneli), Kestet, Bursa ve Kite tekfurları Osman Gazi'ye karşı anlaştılar. İki taraf karşı karşıya gelince Andranos Tekfuru kaçtı. Kestel Tekfuru öldü. Bursa Tekfuru hisarına girdi. Osman'ın

⁸ Feridun Bey, Münşeâtü's-Selâtin, C.II, s. 210, İstanbul 1275

⁹ Feridun Bey, a.g.e., C.II, s.205

¹⁰ Türkdoğan, Melike Gökcan, “Siyasetnâmeler ve Bir Siyasetnâme Örneği Olarak Ahmedî'nin İskendernâmesi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.III, s. 12, 2010

karşısında olan Kite Tekfuru da kaçtı. Osman ardına düştü. Ulubat'a kadar kovaladı. Tekfur, Ulubat Köprüsü'nü geçti. Osman Gazi köprübaşında durdu. Ulubat Tekfuru'na haber gönderip "Kite Tekfurunu'nu bana ver, yoksa gölbaşından dolanıp ilini harap ederim" dedi. Bunun üzerine Ulubat Tekfuru: "Sen ve senin neslinden bir kişinin bu köprüyü beri geçmeyeceğine ahd edin ki, yendiğin Kite Tekfuru'nu sana vereyim" dedi. Osman kabul etti. Ulubat Tekfuru kendisine sığınan Kite Tekfuru'nu Osman'a gönderdi. Ta o zamandan şimdiye dek (15. Yüzyılın sonları) Osmanlı soyu ahdini bozmadı. Ulubat Köprüsü'nden geçmeyip, sudan kayıkla geçtiler."¹¹

Osmanlı Devleti'nin ahde vefâyı ve nakz-i ahdden kaçınmayı kuruluşundan itibaren bir devlet geleneği olarak benimsediğini bunun gibi birçok örnekten anlıyoruz. Bu geleneği yüzyıllar boyunca hassasiyetle sürdürmekle kalmamış aynı zamanda muhatap devletlerle yazışmalarında da bunun altını çizmekten ve aynı hassasiyeti onlardan da beklediğini vurgulamaktan da kaçınmamıştır. Meselâ; İran Şahı'na Şehzâde Bâyezid'i teslim etmesi için gönderilen nâme-i hümayûnda¹² geçen "Selâtîn-i Osmâniyânın hânedân-ı sa'âdet bünyânları sıdk-ı va'ad ve vefâ-i ahd üzre mebnî olub aslâ birinden bir mâddede halef-i va'ad ve nakz-i ahd sâdır ve zâhir olmuş değildir..." ifadeleriyle Osmanlı hanedanının temellerinin ahde vefâ üzerine kurulduğuna ve sonradan gelenlerin de hiçbir konuda nakz-i ahde bulunmadıklarına işaret edilmektedir. Diğer taraftan Osmanlı Sultanları tarafından Safevi Şahlarına gönderilen nâme-i hümayûnların¹³ önemli bir kısmında ahde vefâ ile ilgili ayetler yer almaktadır. Osmanlı Sultanları özenle ve özellikle seçtikleri bu ayetlerle ahde vefânın önemine vurgu yapmakta ve Safevi Şahlarını nakz-i ahd yapmama konusunda ikâz etmektedirler. Aslında Osmanlı Devleti'nden Safevilere gönderilen nâme-i hümayûnlarda yoğun bir şekilde ahde vefâ ve nakz-i ahdi vurgulayan ayetlerin kullanılmasının en önemli sebebi iki devlet arasındaki ilişkilerde Safevilerin samiyetsiz tavrının Osmanlı Devletini güvensizliğe sevk etmiş olmasıdır. Çaldıran sonrasında yapılan Osmanlı-İran savaşlarında İran ordusu meydan muharebesi yerine sınır bölgelerini tahrip etmekte ve daha iç bölgelere kaçmakta; Osmanlı ordusu geri çekildiğinde ise yeniden sınır boylarını işgal etmekteydi.¹⁴ Osmanlı üzerine gittiğinde antlaşma isteyen, Osmanlı Devleti dikkatini batıya yoğunlaştırdığında ise nakz-i ahd yaparak anlaşmayı bozan Safevilerin bu tavrı Osmanlı Devletinin Safevileri diplomatik belgelerde sık sık uyarılarına sebep olmuştur.¹⁵ İki devlet

¹¹ Öztürk, Nejd, "15. yy Osmanlı Kroniklerinde And/Yemin Kayıtları" Acta Turcica, sayı 2, s.8, 2013

¹² Feridun Bey ,a.g.e., c.II, s.210

¹³ Feridun Bey, a.g.e.,c.II, s.169, 170, 173, 195, 199, 205, 217, 260

¹⁴ Sarıkaya, M. Saffet, "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", Türk Kültürü, Sayı 363, Yıl XXXI

¹⁵ Feridun Bey, a.g.e., c.II, s.178, 188, 192, 210

arasındaki ilişkilerde Safevilerin bu güven vermeyen tutumlarının Osmanlı Devleti'nin "iki cephe devlet" olması sonucu doğurmasına, Osmanlı seferlerinin, bir doğuya, bir batıya yönelmesinin temel nedeni¹⁶ olmasına rağmen Osmanlı Devleti ahde vefâ ilkesinden taviz vermemiştir. Yani İran'ın sık sık nakz-i ahde bulunması; Osmanlı Devleti'ni İran'a karşı nakz-i ahde bulunmaya sevk etmemiştir.

Osmanlı Devleti sözün muhatabını ayırt etmemiştir. Diğer devletlerle olan ilişkilerinde bir devlet geleneği olarak benimsediği ahde vefâyı uygularken karşısındakinin müslim ya da gayrimüslim olmasını önemsememiştir. Yani Safevi Şahına karşı ahde vefâda ne kadar hassas ise Avusturya Kralına karşı da aynı hassasiyet içerisinde olmuştur. Sadece bu konuda kendi gösterdiği hassasiyeti muhataplarının da göstermesini istemiştir. Yine Safevi Şahı'na gönderilen nâme-i hümayûnda "çün cemî'-i edyânda ahd u yemîn mu'teber olub küfr ile İslâm arası ahd u yemîn ile fark olunur."¹⁷ ifadeleriyle bütün dinlerde ahd ve yeminin mu'teber olduğu vurgulanmıştır. Hangi dinden olursa olsun söz verenin ahbine sadık kalmasının bekleneceği ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinde bir çok açılardan muhataplarını müslim, gayrimüslim olmalarına göre farklı muameleye tâbi tuttuğu halde ahde vefâ hususunda hiçbir inanç ayırımı gözetmemesinin sebebi bu olmalıdır. Akabinde "küfr ile islâm arası ahd ve yemin ile fark olunur" demekle ahd ve yeminine sadık kalmayanın küfre gireceği gibi ciddi bir ithamda bulunulmuştur. Şüphesiz bunun temelini de Kur'an-ı Kerim'de ahde vefâ göstermemenin münafıklığın alametlerinden olduğu ile ilgili ayetler¹⁸ ve Hz. Muhammed'in hadis-i şerifi¹⁹ oluşturmaktadır. Yine Osmanlı Padişahının İran Şahı Şah Abbas'a gönderdiği mülâfatnâmede "dostluğumuz dostluk ve ahdimiz ahd idiğü dostân ve düşmenân ve küffâr ve islâmiyân katında sâbit u zâhir olmuştur"²⁰ ifadeleriyle hem sözün muhatabını ayırt etmediği hem de gerek dostları gerekse düşmanları katında bu güvenilirliği kazandığı vurgulanmıştır.

Osmanlı Devleti sözün muhatabını ayırt etmediği gibi sözün muhatabı ölse bile "antlaşma devletler iledir" düsturundan hareketle yerine gelen halefi antlaşma şartlarını aynen kabul ederse Osmanlı Devleti de ahbine sadık kalmıştır. Aksini nakz-ı ahd kabul etmiştir.²¹ Meselâ; Osmanlı Devleti, I. Mahmut döneminde (1696-1754) Avusturya ile Fransa'nın teminâtı altında

¹⁶ Sander, Oral, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, s.45, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

¹⁷ Feridun Bey, a.g.e., c.II, s.210

¹⁸ Kur'ân-ı Kerim, Bakara/27, Rad/20, Mearic/32, Ahzab/23

¹⁹ Buhârî, Müslim, Tirmizî'de geçen "Münafıklığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder." Hadis-i şerifi.

²⁰ Feridun Bey, a.g.e., c.II, s.245

²¹ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, a.g.e., s.244

1739 Belgrad Antlaşmasını imzalamıştı. Ancak Barış Antlaşmasından kısa bir süre sonra Avusturya-Roma İmparatoru VI. Karl, geride erkek evlat bırakmadan ölünce (20.10.1740) tahtına kızı Maria Theresia (1740-1780) geçmişti. Bu durum ülkede yedi yıl sürecek veraset savaşlarının başlamasına sebep olmuştu. Avusturya'nın içine düştüğü bu durumu fırsat bilen Fransa, bir taraftan imparatorluk tahtı için mücadele eden asilzâdelere yardım ederken, diğer taraftan Osmanlı Devleti'ni kendine çekerek Avusturya'yı çok cepheli bir savaşın içine sokmak istiyordu. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ne cazip teklifler sunarak kendi kefalet ve tavassutuyla yapılan Belgrad Antlaşmasını bozdurmaya çalışıyordu. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni nakz-i ahde bulunmaya iknâ edebilmek için yoğun diplomatik çabalarına rağmen, Bâbîâli tarafından Maria Theresia'nın mevcut sulhün devâmı ricası kabul edilmiş ve 1739 Belgrad Antlaşması hiçbir maddesi değiştirilmeksizin süresiz olarak uzatılmıştır.²² Böylece Osmanlı Devleti, Fransa'nın oldukça cazip teklifini kabul ederek Avusturya'nın içinde bulunduğu bu durumdan yararlanabilecekken, nakz-i ahde bulunmayarak bir kez daha ahde vefâyı seçmiştir.

Buna benzer bir durum da Osmanlı- İran ilişkilerinde meydana gelmiştir: 1747 yılında İran Şahı Nâdir Şâh ile İstanbul Barış Antlaşması imzalanmıştı. Ancak daha Osmanlı Padişahının Nâdir Şâh'a gönderdiği ahidnâme-i hümayûn İran Şahının eline ulaşmadan Şâh katledilmiş ve İran'da büyük bir karışıklık ortaya çıkmıştı.²³ Bu durum üzerine Osmanlı Devleti "Mülûkun musâlahasının ka'idesi budur ki, birisi fevt oldukda, yerine gelen selefinün şurûtına ve kuyûd-ı musâlahasına râzı olur; eger râzı olmaz ise, nakz-i ahd itmiş olur, zirâ musâlahalar devletler iledür" ilkesi gereğince ahde vefâ göstererek antlaşmaya sadık kalmıştır.

Osmanlı Devleti ahde vefâ konusunda hassasiyetinin bir tezahürü olarak Müslüman olsun gayrimüslim olsun diğer devletler ile yaptığı antlaşmaların geçerliliğini "karşı tarafın nakz-i ahde bulunup bulunmamasına" göre belirlemekteydi. Yani Osmanlı Devleti verdiği sözün muhatabı kim olursa olsun sözünün geçerliliğini karşı tarafın ahde vefâsına bağlamıştır. Meselâ; Sultan I. Mahmud'un Maria Theresia'ya gönderdiği nâme-i hümayûnun son kısmında "mehûz u me'mûl olan erkân-ı ihlâs u meveddet ve kavâ'm-i ihtisâs u mahabbetin devâm u keremmiyyetüne tarafınızdan sıdk-ı niyyet ve nikâ-ı taviyyet ile ri'âyet olundukça, cânib-i me'âlî-câlib-i şehinşâhânemden dahi idâme vü üstüvâr ve ikâme vü istikrarına sarf-ı cûll-i himmet olunacağı

²² Savaş Ali İbrahim, "Osmanlı Diplomatikasına Ait Name-i Hümayun, Ahidname-i Hümayun ve Mektup Tahlilleri", OTAM, sayı:7,s. 220 Ankara, 1996

²³ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, a.g.e., s. 244

ma'lûmunuz ola"²⁴ ifadeleri ile iki devlet arasında yapılan anlaşmaya karşı taraf riayet ettikçe yani ahde vefâ gösterdikçe Osmanlı Devleti'nden de aynı şekilde karşılık verileceği tenbihinde bulunulmaktaydı. Benzer bir örneğe de Osmanlı Safevi ilişkilerinde rastlıyoruz. İran Şahı Şah Abbas tarafına gönderilen Ahidnâme-i Hümâyûn'un²⁵ te'kid kısmında da nakz-ı ahd konusunda "mâdâm ki anlar bu ahd ve karardan tecâvüz ve inhirâf göstermeyüb usûl ve erkân-ı musâlahayı ve gavl ve şerâyit-i ma'hûdeyi gereği gibi vekâyet idüb kendülerinden ve serhadleri hâkimlerinden ve sâ'ir kendülere mensûb nakz-ı ahd-i müş'ir ve sulh ve salaha mugâyir bir vaz' sâdir ve bâdir olmaya taraf-ı hümâyunumuzdan dahî min ba'd bu ahidnâme-i hümâyûnumuzda şerh ve beyân ve tefsîl ve ayân olunan şerâyit ve uhuddan adûl ve nekûl olmayub" ifadeleriyle İran tarafından anlaşmanın şartlarına muhalif ve nakz-ı ahdi gerektiren bir durum ortaya çıkmadığı sürece Osmanlı tarafının da bu ahidnâmeye sadık kalacağı taahhüt edilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti için karşı taraf nakz-i ahd yapmadığı sürece yapılan anlaşma geçerliliğini sürdürmekteydi.

Osmanlı Devleti ahde vefâ konusunda ne kadar hassas ise bunun mukâbili olan nakz-i ahd karşısında da bir o kadar sert olmuştur. Öyle ki ahde vefâ göstermeyip nakz-i ahd yapmayı doğrudan savaş sebebi saymıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Safeviler üzerine düzenlediği seferlerin bir çoğunun sebebi İran'ın nakz-i ahd yapmasıdır. Osmanlıların Avrupa'daki savaşlarla meşguliyetinden yararlanmak isteyen Safevi Şahları Osmanlı Devleti ile yaptıkları antlaşmaları bozmuşlardır. Osmanlı Devleti de Avrupa'dan fırsat buldukça doğuya İran üzerine yürüyerek İran'a nakz-i ahdinin bedelini ödetmek istemiştir.

Osmanlı Devleti sadece kendi topraklarına tecavüzü nakz-i ahd sebebi saymamış aynı zamanda kendi himayesi altındakilere saldırıyı da nakz-i ahd sebebi saymıştır. Meselâ; İran Şahı Vükelasından antlaşma maddesi ile ilgili gelen mektuba cevaben Sadrazam tarafından yazılan Mektub-ı Samide²⁶ ortaya çıkan durumun İran'ın nakz-i ahde bulunmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. "Âbâ ve ecdâdımız akd ittikleri ahd ve misâka muhâlif beru canibden bir vaz' sâdir olmamışdır ve muhalefet olsa men'-i vurud olunurdu İsmail Mirza Hilâfet-i İran'a müstevli oldukda ümera kullarından nicesini izlâl ve yanına cem' idüb ebnâ-i sebilden nice haccac ve tüccar gâret olunub istihrâr için Van ve Erzurum kullarından çavuşlar irsâl olundukda habs idüb nakz-ı ahd ile fitne ve fesada mübâşeret eyledüğü hadd-i tevâtıra irişüb umerâ-i serhadden vârid olan arzlar nice def'a rikâb-ı hümâyunuma arz

²⁴ Savaş, a.g.m., s.227

²⁵ Feridun Bey, a.g.e., c.II, s.170

²⁶ Feridun Bey, a.g.e., c.II, s.185

olunub ona binaen onun hakkında gelinmek için inân-ı azimetimiz ol canibe mün'atîf kılınub..." şeklinde İran üzerine yapılan seferin sebebinin İran'ın nakz-i ahdi olduğu bildirilmektedir.

Hatta Osmanlı Devleti muhatabı kendisi bizzat nakz-ı ahde bulunmasa bile bu fiili yapanlara engel olmadığında onu te'yîd etmiş sayılacağından aynı eylemi yapmış kabul etmektedir. Meselâ; "fi'l- vâkı'a İsmail Mirzânın vech-i meşrûh üzre nakz-i ahd idüb fitne ve fesada mübâşeret ittiğünü inkâra mecâli olmadığından mâ'âda şâh-ı cemcâh hazretleri dahî cülûs ittiklerinde ol müfsidler mukayyed ve mahbûs irsâl olunmak gerek idi olmayub bu dahî anlar tarafından nakz-i ahdi te'yîd eylemişlerdir..."²⁷ ifadeleriyle Şah tahta çıktığında nakz-i ahde sebep olanları yakalayıp göndermesi gerekirken bunu yapmayarak nakz-i ahdi teyit etmiş olduğu belirtilmektedir.

Osmanlı Devleti nakz-i ahdi savaş sebebi sayarken, ahde vefâyı dostluğunun devamı için olmazsa olmaz şart olarak ileri sürmüştür. İran Şahına gönderilen mülatafatnâmede²⁸ Osmanlı'nın dostluk kapısının herkese açık olduğu, ancak bu dostluk kapısından sadece ahde vefâ gösterenlerin girebileceği belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin nakz-i ahd konusundaki hassasiyeti tek taraflı değildir, yani muhatabından ahde vefâ isterken kendisi de nakz-i ahd yapmamaya çalışmıştır. Meselâ "Şehzade Bâyezid İran'a sığınması üzerine İran Şahına gönderilen nâme-i hümayun"da "Lalam Şahâb Sâkıb gibi ol şeyâtînü'l-inî kovalayub gidüb merk-i mofâca'h gibi irişdikleri esnada asker-i şeyâtin-i peykerinin ekseri maktûl ve mağlûb ve kendüleri mahzûl ve menkûp olub bakıyyetü's-suyûf bazı adamlarıyla havza-i hükümetinize mute'allik olan Sâat çukuruna düşüb ta' kib olunsa bi-inayetillahi teâla kabza-i iktidara giriftâr olması mümkün ve müyesser idi lâkin Hazret-i Padişahi Âlempenâh ile mâbeyninizde olan ahd ve sulha siyânet ve va'id ve edebe ri'âyet"²⁹ satırlarıyla bu hassasiyet ifade edilmektedir. Kendisine baş kaldıran hem de hanedan üyesi bir asiye yakalamak üzere iken komşu devletin topraklarına geçince aradaki antlaşmaya aykırı davranmamak için takibi bırakması, Osmanlı Devleti'nin nakz-i ahd konusunda tek taraflı davranmadığını göstermektedir.

²⁷Feridun Bey, a.g.e., c.II, s.186

²⁸Feridun Bey, a.g.e., c.II, s.246

²⁹Feridun Bey, a.g.e., c.II, s.240

Osmanlı Devleti'nin Diplomatik İlişkilerinde Hassasiyetle Üzerinde Durduğu Ahde Vefâ ve Nakz-İ Ahd Kavramlarının Modern Diplomasıye Yansımaları

Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan ilişkilerinde kırmızı çizgilerinden biri olan ahde vefâ düsturu uluslararası modern diplomaside *pacta sunt servanda* yani antlaşma bağlayıcıdır ilkesine dönüşmüştür. Bu ilke gereği taraflar antlaşmadaki hükümlerden doğan yükümlülükleri iyi niyet ilkesi (the principle of good faith) ile yani antlaşmanın amacına aykırı eylemlerden ve işlemlerden kaçınarak yerine getirmek durumundadır. 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi de bu ilkeye yer vermekte olup şu şekildedir: “Yürürlükteki her antlaşma ona taraf olanları bağlar ve onu iyi niyetle icra etmesi gerekir.” Bu madde metninden de anlaşılacağı gibi dikkat edilmesi gereken bir husus, genel hukuk ilkesi niteliğindeki iyi niyet ilkesine yapılan vurgudur. Bu bağlamda, genel hukuk ilkesi ve uluslararası hukuk kaynağı olma özelliği bulunan iyi niyet ilkesi, antlaşmaların uygulanmasında anlamını bulan ve *pacta sunt servanda* ilkesinin ayrılmaz bir parçasıdır.³⁰

Ahde vefâ ilkesi, devletlerin imzaladıkları antlaşmaların kurallarını kendi iradeleri ile kabul etmiş olmaları gerçeğine dayanmaktadır. Normlar hiyerarşisinde en tepede yer alır ve devletler genel hukukunda tüm devletlerin aslında onlardan daha üst bir kuvvet olmamasına karşın sırf yaptıkları anlaşmalara riayet edecekleri düşüncesi ile daha farklı bir söylemle kendi iradelerine yine kendi iradeleri ile imzaladıkları sözleşmelerle kayıt altına alacakları düşüncesi ile ortaya çıkmış bir kuraldır ve devletler genel hukukunda “bağlayıcılık” sorunun çözülmesine büyük katkısı olmuştur.³¹

Ahde vefâ ilkesi, sadece antlaşmalar hukuku bakımından değil, uluslararası hukuk sistemi ve diğer hukuk sistemlerinin de uygulanabilmesi açısından varlığı tartışılmaz bir prensiptir. *Pacta sunt servanda* ilkesi olmadan, herhangi bir hukuk sisteminin işletilebilir olması düşünülemez. Bu yönüyle bakıldığında, bu ilkenin temel norm anlamında uluslararası hukukun gerçek kaynağını teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Aynı şekilde bu düşünceden hareketle, ahde vefâ ilkesinin uluslararası hukukun emredici hukuk kuralları (*jus cogens*) arasında yer aldığı ileri sürülebilir.³²

³⁰ www.judicialmonitor.org

³¹ www.mpil.de/files/pdf3/beitr2452.pdf

³² Aksar, Yusuf, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012

Sonuç

Ahde vefâyı hem dini bir emir hem de ecdâdından kalan bir örf olarak telakki eden Osmanlı Devleti bu ilkeyi diğer devletlerle olan ilişkilerinde bir devlet geleneği haline getirmiştir. Bu şekilde özellikle komşularıyla olan ilişkilerini güvenli bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Kendisi ahde vefâ gösterip diğer devletlerle yaptığı antlaşmalara karşı taraf nakz-i ahd yapmadığı sürece sadık kalmıştır. Bunu yaparken de sözünün muhatabını ayırt etmemiştir. Yani Osmanlı Devleti için önemli olan verilen sözün kendisi idi kime verildiği değil. İster Hıristiyan olsun ister Müslüman olsun verdiği ahde sonuna kadar sadık kalmıştır. Yine Osmanlı Devleti kendisi ile dostluk te'sis etmek isteyenler için en önemli kıstas olarak ahde vefâyı göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin dostluk kapısı ahde vefa gösterenlere sonuna kadar açık kalırken, nakz-i ahdde bulunanlar için kapalı kalmıştır. Bu şekilde Ahde vefâyı sadece siyaset kültürümüzün en önemli düsturlarından biri haline getirmekle kalmamış aynı zamanda uluslararası modern diplomasinin temel ilkelerinden biri olan *pacta sunt servanda*'nın da ilham kaynağı olmuştur. Böylece Antlaşma Bağlayıcıdır ilkesi ile devletlerin imzaladıkları antlaşmalara sadık kalmaları yani ahde vefa göstermeleri sağlanarak uluslar arası ilişkilerde güven problemi aşılına çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca diğer devletlerle ilişkilerinde kırmızıçizgilerinden biri olan Nakz-i Ahd ise antlaşmanın bağlayıcılığı ilkesine uymayarak imzaladıkları antlaşmalara sadık kalmayanlara karşı getirilen yaptırımlar şeklinde evrensel hukuktaki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

Feridun Bey, Münşeâtü's-Selâtin, C.II, İstanbul, 1275

Kitaplar

Ebû Sehl Nu'mân Efendi, Tedbîrât-ı Pesendîde, Yayına Hazırlayan: Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999.

Aksar, Y (2012). Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Sander, O. (2000). Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi, Ankara.

Makaleler

Öztürk, N. (2013). "15. yy Osmanlı Kroniklerinde And/Yemin Kayıtları" Acta Turcica, sayı 2.

Sarıkaya, M.S. "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", Türk Kültürü, Sayı 363, Yıl XXXI

Savaş, A.İ. (1996). "Osmanlı Diplomatiğine Ait Nâme-i Hümâyûn, Ahidnâme-i Hümâyûn ve Mektup Tahlilleri", OTAM, sayı:7, Ankara.

Türkdoğan, M.G. (2010). "Siyasetnâmeler ve Bir Siyasetnâme Örneği Olarak Ahmedî'nin İskendernâmesi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. III.

İnternet Adresleri

www.diyaret.gov.tr

www.judicialmonitor.org

www.mpil.de/files/pdf3/beitr2452.pdf